

Magyar Örökség-díj

Borsa Gedeon

Olyan tudós kapta a Magyar Örökség-díjat Borsa Gedeon könyvtörténész és bibliográfus személyében, akinek több mint öt évtizedes, rendkívül értékes munkássága a szó szoros értelmében nemzeti örökségünk megmentésére, felkutatására, értő feldolgozására és mind szélesebb körben történő publikussá tételére irányult.

Már pályája kezdetén, az Országos Könyvtári Központ munkatársaként orosz-lánrésze volt az államosított könyvek biztonságba helyezésében. Neki is köszönhető, hogy négymillió könyvünk nem a zúzában végezte, hanem közgyűjteményekben ma is hozzáférhető és kutatható. E hatalmas könyvanyag begyűjtése és szétosztása során került szoros kapcsolatba a régi könyvekkel, amelyek máig kutatásai tárgyát képezik.

Szabó Károly nagy magyar bibliográfusunk méltó örököseként az Országos Széchényi Könyvtárban megszervezte azt a csoportot, amelynek feladata a retrospektív nemzeti bibliográfia összeállítása lett. Ez elsődlegesen az 1801 előtti magyar nyelvű és a történelmi Magyarország területén bármely nyelven megjelent dokumentumoknak a teljesség igényével és a legkorszerűbb elvek szerint történő, magas színvonalú feltárását jelenti. Az azóta folyó tervszerű és szisztematikus feltáró és feldolgozó munkának köszönhetően mára rendelkezésre áll e nemzeti bibliográfiáinknak, a *Régi Magyarországi Nyomatványoknak* három vaskos kötete, amelyek a kezdetektől, azaz 1473-tól 1655-ig tárgyalják nyomtatott hungaricáinkat. Sz ez az igényes, több generációs munka töretlenül halad tovább Borsa Gedeon útmutatása szerint egészen 1800-ig. Ő a „spiritus rectora” továbbá a magyar szerzők külföldön megjelent publikációi (RMK III) bibliográfiai számbavételének is, ugyancsak 1800-ig.

Régi magyarországi nyomtatott örökségünk felkutatása során Borsa Gedeon számos szenzációs felfedezéssel gazdagította művelődéstörténetünket. Se szeri, se száma azoknak a korábban ismeretlen nyomtatványoknak, amelyeket ő talált meg. Nevéhez fűződik például az első, Huszár Gál-féle magyar nyelvű, kottás evangélikus énekeskönyv felfedezése a stuttgarti Württembergische Landesbibliothekban, amely egyház-, irodalom-, zene-, és nyomdatörténeti szempontból páratlan leletnek számít.

Borsa Gedeon ugyanakkor a nemzeti és az európai nyomdászattörténetnek is kiváló, világszerte elismert szakértője. Sikerrel adaptálta az őnyomatványok meghatározására alkalmazott betűtípus-vizsgálati módszert a hazai kutatásban. Ennek köszönhetően egész sorozat tanulmányt jelentetett meg – Fitz Jenő tanítványként – az első budai őnyomdásról, Hess Andrásról. A legapróbb részletek figyelembevételével vont le következtetéseket az első magyarországi nyomtatványról, a *Chronica Hungarorum*ról, fennmaradt példányairól stb. Azt lehet mon-

dani, szinte nincs olyan XVI–XVII. századi magyarországi nyomda, amelynek vonatkozásában ne lettek volna új felismerései.

A betűtípusok módszeres vizsgálatának köszönhetően számos külföldi, ismeretlen nyomdahelyű ősnymotványt is azonosított, és ezzel módosította egy-egy nemzet nyomdászatanak korai történetéről addig alkotott felfogást is. Berlinben, a világősnyomtatvány-katalógus, a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* szerkesztőinek a körében személye ezért is örvend különös megbecsülésnek. De neve fogalom az olasz könyvtárosok előtt is. Ő alkotta meg ugyanis számukra és helyettük az 1601 előtt működött itáliai nyomdászok és hivatásos kiadók jegyzékét: a *Clavis typographorum librariorumque Italiae* című kézikönyvet.

Jelenleg az osztrák nemzeti könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusán dolgozik. E munkája „melléktermékeként” pedig százával küldi az újabb és újabb német nyelvű XVI. századi adatokat Münchenbe, a XVI. századi német nyomtatványok központi katalógusába. Nem lehet hát csodálkozni azon, hogy ott is nagy megbecsüléssel fogadják és emlegetik, miként minden könyvtárban, ahol megtapasztalták kitartó és szisztematikus kutatási módszerét és hihetetlen munkabírást.

Tudása és szakértelme lankadatlan szorgalommal párosul. Első publikációja, 1954 óta több mint 400 írása, könyve, tanulmánya, könyvismertetése stb. jelent meg. Voltak olyan évtizedek, amikor nem volt *Magyar Könyvszemle* vagy *Gutenberg Jahrbuch* Borsa-írás nélkül. Ez is jelzi, hogy mindig kész volt eredményeit itthon is és külföldön is ismertté tenni, nagy szolgálatot téve a magyar tudományosságának. Pár éve az Országos Széchényi Könyvtár négy kötetre valót jelentetett meg tanulmányaiából. Hiányzik azonban még recenzióinak gyűjteménye, pedig ezekben is sok hasznos megfigyelést tett. Az ismertetendő mű bírálata mellett sokszor továbbgondolta, új kutatási eredményekkel egészítette ki az olvasottakat, ami nem általános ebben a műfajban.

Amikor több mint két évtizede nyugdíjba ment, azt nyilatkozta, hogy mindig is „24 órás könyvtáros” akart lenni, és akkor kétszáz évre való feladatot látott maga előtt. Az azóta eltelt évek kutatásai során azonban – ahogyan jósolta – témáinak, ötleteinek a száma csak növekedett és gyarapodott. A számítógépes lehetőségek kitágították az ő látókörét is. Igaz, hogy már 1971-ben – jóval megelőzve korát – a Magyar Tudomány hasábjain felvetette a régi könyvek betűtípusainak számítógéppel való vizsgálatát, és évtizedekkel ezelőtt megálmodta a XVI. századi nyomtatványok számítógépes világgatalógusának lehetőségét is. Napjainkban is sokat tesz annak érdekében, hogy Magyarország valamennyi egyházi és közgyűjteményében őrzött 1601 előtti nyomtatványok példányainak egyedi jellegzetességeit (bejegyzés, possesszorok, kötés, a példány hiányai stb.) egységes elvek alapján tárják fel.

Elsők között sajátította el a számítógépes ismereteket, amint erre lehetősége volt, kutatásai szolgálatába állította a számítógépet. Az ő ötlete volt, hogy megindultak a nemzeti könyvtárban a *Clavis typographorum regionis Carpathicae 1473–1948* elnevezésű nyomdaadattár munkálatai. 1850-ig terjedően ő már jelentős előmunkákat tett e téren is, de ezt most is önzetlenül bocsátotta munkatársai rendelkezésére.

Itt jutottunk el Borsa Gedeon másik nagy erényéhez. Neki – pár esztendővel leszámítva – nem jutott egyetemi katedra, mégis kialakult körülötte a '70-es évek közepe óta egy kis tanítványi kör, amelynek tagjai ma már neves könyv- és nyom-

datörténészek. Akkoriban egy-egy magyarországi nyomda betűtípusainak az összeállításával foglalkoztak. Eredményeik természetesen Borsa segítségével hamarosan meg is jelentek: ezekből a résztanulmányokból áll össze a *Hungarica typographica* című kiadvány a XVI. századról. Munkatársainak köre – akik mind büszkén valljuk magunkat „tanítványainak” is – szerencsére ma is bővül. Jelenleg éppen az alig 30 esztendő legfiatalabbal dolgozik együtt izgalmas közös cikken.

Általánosan ismert az a mondás, hogy *habent sua fata libelli*, vagyis hogy a könyveknek megvan a maguk sorsa. Sok régi könyvnek a sorsa maga Borsa Gedeon, hiszen megmentette (vagy felfedezte, feldolgozta) vagy megfejtette a velük kapcsolatos rejtélyeket. Ám a mondás Borsa Gedeonra nézve fordítva is igaz: sorsa több mint öt évtizede a könyv. A könyv története kötötte és köti le minden energiáját. Ha a legmodernebb informatikai módszerekkel és eszközökkel dolgozik is mostanában, változatlanul a régi könyv a mindene, és remek tanácsadóként és jó pedagógusként a velük való foglalkozás szeretetét és módszerét, miként mindig is kész volt, úgy ma is szívesen megosztja másokkal. Egy éve készült el az a kézikönyv, amelyben a régi nyomtatványok fizikai állapotával – anyagával, méretével és terjedelmével – kapcsolatos ismereteket rendszerezi. Tudását így örökíti tovább a következő generációk számára.

Őszintén kívánjuk, hogy a Magyar Örökség-díjjal kitüntetett nagy tudós továbbra ilyen aktívan és tetterre készen éljen közöttünk még sokáig!

P. Vásárhelyi Judit

Vekerdi László

Vekerdi László 1924. július 21-én Hódmezővásárhelyen született. Szülei pedagógusok voltak, öccse nyelvész. Középiskolásként a Debreceni Református Kollégiumban tanult, ahonnan – írói ambíciókkal – a soproni erdőmérnöki egyetemre került. Három év múltán a NÉKOSZ Pápai Páriz Ferenc Kollégiumának medikus hallgatója lett. A budapesti orvoskaron 1951-ben avatták doktorrá. 1955-ben Sántha Kálmán egyik kiváló tanítványaként lett Debrecenben belgyógyász szakorvos, és kezdte pályáját a Belgyógyászati Klinikán. Mesterének boszorkányperét követően, saját harcait megharcolva, Budapesten az Onkológiai Intézetben folytatta, majd elhagyta sikeresnek indult orvosi pályáját. Rényi Alfréd jóvoltából, a Matematikai Kutatóintézetbe került kutató-könyvtárosnak. Rengeteget olvasott, fordított és egyre többet publikált. Ekkoriban főként a természettudományok és a matematika kultúrtörténetével, az akadémia történelmi szerepével, Galileivel, Pascalal, Descartes-tal foglalkozott, a '60-as évek közepétől már a bölcsészkaron is előadott.

Vekerdi László a Bethlen Gábor Alapítvány egyik kezdeményezője, aki ott volt Monoron és ott volt ama nevezetes találkozózn Lakiteleken is. Vekerdi László azonban nem az ellenzék, hanem a szabadon szolgáló értelmiség klasszikus képviselője, akinek szellemi horizontját Galilei, Newton, Bolyai és olyan kortársai, mint Bartók Béla, Kodály Zoltán, Németh László, Szent-Györgyi Albert, Rényi Alfréd, Szabó Árpád, Fülep Lajos, Hamvas Béla, Várkonyi Nándor, Benedek

István, Szentágothai János, Karácsony Sándor, Bibó István, Cs. Szabó László, Csanádi Imre, Nagy László, Pilinszky János, Fodor András, Forgács Péter, Kőrösi József, Levendel László, Simonyi Károly... és a még élő társak, szellemi partnerek, barátok jelölik.

Sokoldalúságát, irányultságát, toleranciáját és kisajátíthatatlanságát tükrözi, hogy 1992-ben egyszerre kapta meg az akkor alapított Szent-Györgyi Albert-díjat és a József Attila-díjat, 1993-ban a Tiszatáj-díjat meg a Soros életmű-díjat. 2000-ben Pro Literatura-díjban, 2001-ben Széchenyi-díjban részesült. A tudományos és az irodalmi, illetve a népi és az urbánus körök elismeréseit az 1987-ben átvett Szabó Ervin Emlékérem színesítette.

80. születésnapja tiszteletére a szegedi Tiszatáj folyóirat *Egy szabad ember* címmel kitűnő emlékkönyvet adott ki, a Természet Világa pedig gondosan összeállított, színvonalasan szerkesztett képes *Különszámot* jelentetett meg. Elismerésre méltó, ahogy e két Magyar Örökség-díjas folyóirat, a hazai szellemi élet egymástól eléggé távol álló – irodalmi és természettudományi, illetve vidéki és fővárosi – műhely köszöntötte őt, aki lassan fél évszázada szerzője és munkatársa mindkettőnek.

Felmérhetetlen értékű az a szolgálat és teljesítmény, amit Vekerdi Lászlónak köszönhetünk. Olyan alkotó ember ő, akit a humaniorák és a reáliák, a múlt és a jelen, a haza és a haladás ügye egyaránt foglalkoztat. Szakmája szerint besorolhatatlan. Ezt érzékelhetik mindazok, akik végiglapozzák a Gyuris György által készített válogatott életmű-bibliográfiáját, amely több, mint hatszáz publikációt regisztrál.

Pedig ez csak a jéghegy csúcsa, a tömbjét könyvei alkotják: 1969-ben a Magvetőnél jelent meg a *Kalandozás a tudományok történetében*, 1971-ben ugyancsak a Magvetőnél a *Befejezetlen jelen* című tudomány- és művelődéstörténeti esszégyűjteménye. 1970-ben Szépirodalmi Kiadónál jelent meg a század egyik legjelentősebb magyar gondolkodójának hiteles portréja, a *Németh László alkotásai és vallomásai tükrében*, amely sorsfordítóvá vált a szerző életében. 1977-ben a Móra Kiadó sorozatában jelent meg a népszerű *Így élt Newton*, amit szlovákra is lefordítottak és kiadtak. Varga Domokossal közös munkaként 1977-ben a Móra „Képes történelem” sorozatában publikálták az *Európa születése*, 1985-ben pedig *A világ kereke* című könyveket. A Corvina 1983-ban adta ki *Vígh Tamásról* írott portréját. 1994-ben a TYPOTEX Kiadó Terts István szerkesztésében *Tudás és tudomány* címmel jelentette meg tudománytörténeti tanulmánygyűjteményét; 1996-ban jött ki Herczeg Jánossal közös munkája *A véges végtelen*. 1998-ban – ugyancsak a TYPOTEX-nél –, végre napvilágot látott régóta dédelgetett műve, az *Így élt Galilei*, amelyből a jövő nemzedékek is okulhatnak. 1997-ben az Új Forrás adta ki *A Sorskérdések árnyékában, Kalandozások Németh László világában* című kitűnő esszékötetét, 2001-ben pedig *A közértelmesség kapillárisai* című tanulmánygyűjteményét.

Vekerdi László tanár urat az 1966/67-es tanévben, az ELTE magyar–népművelés szakos hallgatójaként ismertem meg. Nekünk, harmadéveseknek heti négy órában tartott előadásokat. Tárnya a fizika lett volna, Ő azonban a fizika ürügyén rendkívül szuggesztív hatású szabadelőadásokat tartott a világ nagy kérdéseiről: a középkor félreismeret világától kezdve Bolyai üdvöztetését át Pascalig. Galilei vitáit és Németh László életművét elemezve, foglalkozott úgyszólván mindennel, a mi-

nőségromboló hatalmi politikától a magyar tudomány és az oktatás kártékony, feudális szerkezetéig, a mikrobiológiától a kibernetikáig...

Vekerdi László kitűnő Németh László portréját, illetve a nemtelen támadásokat követően – a magyar tudományos élet szerencséjére – „félpénzért” került a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Szerzeményezési Osztályára. Akkoriban vállalta, hogy a *Magyarország felfedezése* sorozatban szociográfiát készít a hazai kutatásról és kutatókról. Ekkor kaptam első komoly feladatomat: készítsek elemző vizsgálatot és jelentéstervezetet az MTA elnöksége számára az akadémiai intézetekben dolgozó fiatal kutatók helyzetéről. Társnak hívott a szociográfiához, amit boldogan vállaltam. Másfél év alatt több, mint félszáz hazai kutatóhelyen jártunk. Egyéni és csoportos interjúk keretében mintegy ezer kutatóval konzultálva készítettük el a magyar tudomány látleletét, amelyet 800 oldalas kézirat formájában adtunk át a Szépirodalmi Kiadónak. Akkor még nem tudhattuk, hogy a tudományos világ felfedezése bajjal jár, könyvünk pedig kiadhatatlan.

Néhány évvel később, Andrej Tarkovszkij fantasztikus filmje, a *Sztalker* láttán idéződött föl bennem ismét az élmény, amelyet Vekerdivel együtt – a tiltott „Zóna” rejtélyeit fürkészve – másfél éves közös munkánk során átéltem. Szellem- és jellemformáló hatással volt rám. Ha megnézzük életútjuk alakulását, követhető, hogy tudós partnereink jórészt sem hagyta érintetlenül e találkozás. Tanár Úr akkor már – a „Gyorsuló Idő” sorozatból is kitagadva, SÁRKÁNY-nak becézett sárga Wartburgján – Somlószlórsre járt, a Judit asszony által is kedvelt, akkoriban vásárolt birtokukra. Könyvekből és derék szomszédaitól tanulva sikerrel sajátította el a szőlőművelést és a somlai bor kezelésének fortélyait.

Útjaink azóta elváltak, és noha köztisztviselőként egyre nehezebben tudtam követni őt, mindmáig a legfontosabb szellemi támaszom maradt. Ahogy látom, nemzedéktársaim jórészenek és az ifjabb korosztálynak is. Bizonyára lenyűgöző műveltsége és olthatatlan tudásszomja teszi, hogy szellemileg fürgébb maradt kortársainál, sőt tanítványainál is. Pörös száját sem fogja be, dohog a romló világ állapotán. Elhárította volna e kitüntetést is. Számára valószínűleg minden díjnál nagyobb elismerést jelentene, ha megfogadnák tanácsait azok, akik tehetnének valamit az ország és helyzetünk jobbítása érdekében: többet áldoznának a könyvtárra, az oktatásra, több figyelmet fordítanának a közbiztonságra, az elesettek, a szegények fölemelésére, vagy legalább a kész Németh László-szobor felállításának mielőbbi engedélyezésével jelképesen segítenék az alvó nemzet lelkiismeretét fölrázni.

Bakos István